

Imperijalističke težnje Putinove Rusije

Dubravec, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:532017>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Prijeđiplomski studij politologije

IMPERIJALISTIČKE TEŽNJE PUTINOVE RUSIJE

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Davor Boban

Student: Ivan Dubravec

Zagreb, lipanj 2024.

Sadržaj

1.	Uvod	1
2.	Međuprostor ili Rusosfera.....	3
3.	Uspostava Putinove autoritarne vlasti	4
4.	Ruska vanjska politika	5
5.	Rusija i Ukrajina – od suživota do rata	8
	5.1. Rusija i Ukrajina nakon 1991.....	10
	5.2. Ukrajinska kriza 2014.	11
	5.3. Rat u Ukrajini (2022. –).....	12
6.	Zaključak.....	14
7.	Literatura.....	15

1. Uvod

Rusija je država koja se zbog svoje specifične pozicije na dva kontinenta može definirati kao dio tri velike geopolitičke cjeline: Euroazije, euroatlantske regije te Azijsko-pacifičke regije. Ruska politička elita smatra Rusiju članicom i važnim akterom svake od tri geopolitičke cjeline te to smatra uvjetom za održavanje statusa velike sile u međunarodnom sustavu. Jedan od glavnih ciljeva ruskog vodstva je vratiti Rusiji status velike svjetske sile kakav je uživala u razdoblju Hladnog rata. Taj povijesni identitet Rusije izgrađen je na slici Rusije kao snažne i moćne države koja je punopravna članica međunarodnog sustava te utjecajna sila u globalnim zbivanjima (Svarin, 2016: 130). Andrej Tsygankov identificira tri škole mišljenja o značenju ruske nacije i njenom mjestu u svijetu: zapadnjačka, etatistička i civilizacionistička. Zapadnjačka škola vidi Rusiju kao dio Zapada koji se smatra najodrživijom i najprogresivnijom civilizacijom na svijetu. Etatistička škola rusku ideju izjednačuje s idejom snažne neovisne države pri čemu se naglašava sposobnost države u upravljanju i čuvanju društvenog i političkog poretka. Time se implicira da Rusija ima svoj pravilan način razvoja. Civilizacionistička škola vidi Rusiju kao civilizaciju za sebe čije se vrijednosti smatraju uglavnom različitim od onih na Zapadu (Tsygankov i Tsygankov, 2010: 668-669). Ti su diskurski tijekom 1990-ih bili u međusobnoj konkurenciji te su u različitim trenucima zauzimali središnje mjesto ruske politike. Rusija je bila najvažnija nasljednica SSSR-a: „zauzela je njegovo mjesto stalne članice Vijeća sigurnosti UN-a, njegova diplomatska predstavništva, članstvo u međunarodnim organizacijama, ali nije imala ni političku, ni vojnu, ni ekonomsku moć kao SSSR“ (Boban, 2011: 15). Rusija tako nije zadržala ulogu koju je SSSR imao u međunarodnim odnosima tj. nije zadržala status supersile. Uz gubitak sfere utjecaja i vanjskopolitičkog saveza unutar je politička i gospodarska kriza onemogućila održavanje vojne moći na razini koja može parirati Zapadu. U ruskoj povijesti postoji jedna konstanta koja traje do danas, a to je da neovisno o vladavinskom poretku i tipu političkog sustava Rusiju obilježava snažna i autokratska vladavina jedne osobe ili male skupine osoba. Postojala su samo dva demokratska razdoblja, jedno je bilo između revolucija 1917. godine, a drugo između 1991. i 2000. godine. Međutim i ta su dva razdoblja bila kratka i neuspješna te je nakon njih ponovno započelo autokratsko razdoblje (Boban i Cipek, 2017: 7–8). Dolazak Vladimira Putina na vlast 2000. godine doveo je do provedbe novog pristupa vanjskoj politici kojem je cilj vraćanje Rusije u središte globalnih zbivanja (Svarin, 2016: 131).

Problem koji će rad nastojati istražiti je imperijalistička politika predsjednika Putina prema državama bivšeg Sovjetskog Saveza pri čemu će primarni fokus biti na Ukrajini kao

konkretnom primjeru ruske težnje dominaciji u regiji. Cilj rada je istražiti implikacije ruske vanjske politike odnosno imperijalističke težnje Rusije prema području bivšeg SSSR-a koji Rusija smatra svojom sferom utjecaja.

Budući da ruske težnje za dominacijom u regiji bivšeg Sovjetskog Saveza nisu samo narativne, već izravne i konkretne, što najbolje prikazuje primjer aneksije Krima 2014. godine i izravan vojni napad na Ukrajinu 2022. godine, postavlja se pitanje: trebaju li se ostale države bivše članice Sovjetskog Saveza preventivno osigurati od budućeg napada Rusije? Također se postavlja pitanje predstavlja li Ukrajina iznimku u ruskom vanjskopolitičkom djelovanju ili obrazac koji će se primijeniti i na ostale države koje su dio ruske sfere utjecaja? Hipoteza od koje se polazi je da Rusija nastoji vratiti status svjetske sile kakav je uživala kao dio Sovjetskog Saveza jačanjem svog utjecaja u regiji i stvaranjem tampon zone te sprječavanjem NATO-a da dođe u njezinu neposrednu blizinu. Koristit će se metoda analize kako bi se analizirala Putinova vanjska politika te metoda dokazivanja kako bi se dokazala točnost naznačene hipoteze. Za prikupljanje podataka će se koristiti kvalitativne tehnike poput opažanja i analize sadržaja raznih stručnih radova i istraživanja koja se bave Rusijom u razdoblju Putina te najnovijom krizom povezanom s Ukrajinom.

Nakon uvoda, rad u nekoliko dijelova nastoji prikazati središnju temu rada. Prvi dio donosi definiciju Međuprostora, koji obuhvaća Ukrajinu, Bjelorusiju i Moldaviju, kao prostora između Rusije s jedne i NATO-a i EU-a s druge strane. Drugi dio tematizira razdoblje prva dva mandata predsjednika Putina i način na koji je učvrstio svoj položaj u politici, a nakon toga se u trećem dijelu opisuje ruska vanjska politika. Nakon toga slijedi studija slučaja koja na konkretnom primjeru Ukrajine predstavlja imperijalističku rusku vanjsku politiku. Studija slučaja prikazuje odnos Rusije i Ukrajine kroz povijest, od suživota pa sve do trenutno aktualnog rata. U zaključku se sumiraju najvažnije teze rada i daje odgovor na postavljena istraživačka pitanja.

2. Međuprostor ili Rusosfera

Nakon stjecanja neovisnosti države postsovjetskog prostora i prostora sovjetske hegemonije u Srednjoj i Istočnoj Europi orijentirale su se u nekoliko različitih sigurnosno-strateških i/ili integracijskih pravaca. Poljskoj, Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj, Rumunjskoj i Bugarskoj kao i baltičkim državama to je pošlo za rukom te su postale članice NATO-a i EU-a (Kuko i Kurečić, 2014: 10). Ukrajina, Bjelorusija i Moldavija prostor su kojeg izravno omeđuju globalni i regionalni strateški igrači u trokutu kolopleta odnosa, a to su EU, NATO i Rusija. Taj se prostor zbog elemenata zajedničke geopolitike i slične geostrateške važnosti u odnosu na Rusiju i na euroatlantsku zajednicu naziva Međuprostor. Međuprostor se definira kao subregija koja „niti je dovoljno Zapad niti je potpuno današnji Istok“ (Kuko i Kurečić, 2014: 10). Države Međuprostora su neovisne i *de jure* suverene u odnosu na Moskvu. Međutim, u Ukrajini i Moldaviji su uspostavljeni teritorijalni entiteti koje Moskva podržava, a slična situacija je vidljiva i na području Južnog Kavkaza. U Gruziji se radi o Abhaziji i Južnoj Osetiji, u Moldaviji o Pridnjestrovlju, u Ukrajini o Krimu i Donbasu, u Azerbajdžanu se do 2023. godine radilo o Gorskom Karabahu. Ti secesionistički i kvazidržavni entiteti nemaju šire međunarodno uporište (Kuko i Kurečić, 2014: 11).

Reforme Sovjetskog Saveza i Gorbačovljevu suradnju sa Zapadom politička klasa kao i veći dio ruskog društva smatraju porazom. On treba služiti kao opomena što će se dogoditi ukoliko Rusija odustane od svoje tradicionalne realpolitike koja podrazumijeva otvoreni ili prikriveni imperijalizam. Kontrola ne mora biti formalna u smislu potpune kontrole ili integracije u jedinstvenu državu. Radi se o kontroli „ekonomskih tijekova i političkih trendova, u smislu pomaganja ili održavanja na vlasti proruskih opcija u susjedstvu, te kontrola nad energetskim i drugim sektorima gospodarstva“ (Kuko i Kurečić, 2014: 18).

Rusija crtu obrane od NATO-a postavlja na zapadne granice Bjelorusije i Ukrajine. Bjelorusija je strateški jako bitna jer se nalazi na sjevernom pravcu vojnih djelovanja kroz povijest i zato je kontrola Rusije nad Bjelorusijom „obrambeni koridor“. Nakon dolaska Lukašenka na vlast 1994. godine Bjelorusija je vraćena duboko u rusku sferu utjecaja. Rusija drži „čelični stisak“ nad Bjelorusijom jer smatra da bi njezino približavanje Zapadu bilo ozbiljna prijetnja nacionalnoj sigurnosti. Bjelorusija je u ekonomskom i energetskom smislu izravno ovisna o Rusiji. Specifičan geografski položaj Bjelorusije je odredio bjelorusku geopolitičku ulogu tampon zone. Bjelorusija je važan geostrateški partner Moskve zbog vojnostrateškog položaja na baltičko-crnomorskom potezu. Iako je Bjelorusija najodaniji saveznik Rusije postoji strah

od veličine Rusije i potencijalne opasnosti stapanja i gubitka neovisnosti i samostalnosti (Golijan i Popović, 2013: 148-149).

Moldavija nije od ključne strateške i gospodarske važnosti za Rusiju, kao što je to Bjelorusija i Ukrajina. Interes Kremlja da Moldavija ostane u ruskoj sferi utjecaja uglavnom je motiviran željom da Zapadu pokaže „crvenu liniju“ u postsovjetskom prostoru. U Moldaviji i Rumunjskoj postoje političke snage koje podržavaju ideju ujedinjenja Moldavije s Rumunjskom, ali veći dio moldavske političke elite, zbog individualnih interesa moći, i većina stanovništva, zbog nacionalističke i prorúske orijentacije, nije spremna na gubitak neovisnosti (Volovoj, 2017: 49). Ukrajina se također percipira kao iznimno važna za sigurnost Rusije. Rusiji je važno da, budući da ona ne može inkorporirati Međuprostor, to ne učini ni netko drugi (EU, NATO).

3. Uspostava Putinove autoritarne vlasti

Vladimir Vladimirovič Putin, rođen 1952. godine u Lenjingradu (današnji Sankt Peterburg) radio je veći dio svoje profesionalne karijere unutar struktura KGB-a. U drugoj polovici 1990-ih dolazi u Moskvu i postaje član predsjedničke administracije, a nakon toga i vođa Federalne službe sigurnosti (FSB), nasljednice KGB-a. Putin je postao posljednji premijer u mandatu predsjednika Borisa Jeljcina u kolovozu 1999. godine te je po snazi ustava nakon njegove ostavke 31. prosinca 1999. godine postao vršitelj dužnosti predsjednika države. Na predsjedničkim izborima u ožujku 2000. godine Putin uvjerljivo pobjeđuje u prvom krugu s oko 53 % glasova. Njegova je popularnost proizlazila iz „njegova ponovnog pokretanja rata u Čečeniji, ali i imidža mladoga i ozbiljnog političara koji je lišen poroka alkoholizma, po čemu se znatno razlikovao od svoga nepopularnog prethodnika“ (Boban, 2009: 19-20). Putin je prozvan „teflon-predsjednikom“ zbog toga što se na njega nisu „lijepile“ afere tj. javnost ga nije smatrala odgovornim za njih (White i McAllister, 2003: 386; preuzeto iz Boban, 2009: 20). Putin je u radoblju svog prvog predsjedničkog mandata napravio preustroj institucija vlasti te ih podvrgnuo svom utjecaju i kontroli. Promjenama koje su izvršene, a imale su posljedice za sustav vlasti, „uklonjeni su oligarsi iz vlasti, izvršen je preustroj odnosa između predsjednika i parlamenta, te je ojačana središnja državna vlast u odnosu na federalne jedinice“ (Boban, 2009: 20). Važan su čimbenik u ruskoj politici 1990-ih bili oligarsi koji nakon dolaska Putina na vlast 2000. godine počinju gubiti politički utjecaj. Putin je riješio pitanje oligarha prijetnjom pokretanja kaznenog progona i oduzimanjem imovine ukoliko se budu miješali u politiku. Kasnije je stvorio novu skupinu koja je bila pod njegovom kontrolom, a činili su je pripadnici sigurnosnih i obavještajnih službi koje se često naziva siloviki. Ono što je bio glavni cilj preustroja u vertikalnoj i horizontalnoj podjeli vlasti bilo je jačanje moći predsjednika države.

Na predsjedničkim izborima 2004. godine Putin je pobijedio u prvom krugu s oko 71 % glasova, a razlog njegove velike popularnosti bila je poboljšana ekonomska situacija i kontrola glavnih medija. Prokremaljska stranka Jedinostvena Rusija osigurala je Putinu kontrolu oba doma parlamenta pa je nastupilo potpuno podčinjavanje zakonodavne vlasti predsjedniku te jačanje središnje vlasti u odnosu na federalne jedinice (Boban, 2009: 21-24).

Putin je osvijestio da je „vrlo važno uspostaviti ravnotežu između izgradnje državnih institucija i izgradnje simbola nacije“ (Cipek, 2018: 132). Politika povijesti je utvrdila temeljne državne i nacionalne simbole tako što je pomirila carističku i boljševičku stranu ruske povijesti. Tumačenjem prošlosti u kojem su sve povijesne sastavnice spojene u jedan narativ nastoji se postići stabilnost poretka. Glavna mantra Kremolja glasila je: stabilnost, a ne revolucija. Putin je promovirao tumačenje povijesti koje je naglašavalo nacionalno jedinstvo (Cipek, 2018: 133). Putin je u svoja prva dva mandata imao za cilj povećati učinkovitost države i poboljšanje životnog standarda što mu je donijelo veliku popularnost i osiguralo čvrstu poziciju vlasti. Razvijen je narativ „ruskog svijeta“ koji „uključuje misiju zaštite građana koji žive izvan granica Ruske Federacije“ (Lovrić, 2021: 78). Temeljni problemi koji se vežu uz taj koncept su širenje NATO-a i EU-a na istok te potpora Zapada demokratskom pokretu u Ukrajini. Ukrajina je 2000-ih gospodarski napredovala, ali je politička situacija bila napeta jer se Ukrajina nalazila između NATO-a i EU-a s jedne strane, a Rusije s druge strane.

4. Ruska vanjska politika

Političke elite u Rusiji razlikuju „blisko“ i „daleko“ inozemstvo pri čemu je „blisko“ inozemstvo prostor bivšeg Sovjetskog Saveza. Rusija u tom području ima posebne interese očuvanja svoje nacionalne sigurnosti te ekonomskih ciljeva. Rusija nastoji područje svojeg „bliskog“ inozemstva očuvati za sebe putem regionalnih organizacija u kojima bi Rusija imala dominantnu ili prominentnu ulogu. Neke od tih organizacija su Zajednica neovisnih država (ZND), Pakt o kolektivnoj sigurnosti, Euroazijska ekonomska zajednica te Šangajska zajednica za suradnju. Moskva politiku prema tom prostoru temelji na konceptu „multilateralne diplomacije“ (Boban, 2011: 16-17).

Rusija je sastavila sistem prioriteta u svojoj vanjskoj politici koja se prvenstveno odnosi na zemlje koje pripadaju ZND-u. Rusija ima za cilj jačanje svog ekonomskog potencijala te stvaranje sigurnosne politike prema Zapadu. Vanjska se politika u velikoj mjeri temelji na izvozu sirove nafte i prirodnog plina. Prioriteti ruske vanjske politike temelje se na koncepciji

o svijetu prepunom prijetnji te o svijetu kao mjestu međusobnog djelovanja odnosno mjestu sukoba i konkurencije različitih nacionalnih identiteta (Golijan i Popović, 2013: 145).

Rusija nakon raspada Sovjetskog Saveza traga za novim temeljem koji bi se razlikovao od carskog i sovjetskog perioda, ali opet omogućio vanjskopolitičke ambicije u smjeru povratka statusa velesile. Razvija se pojam ruskog svijeta kao „zajedničkog prostora suradnje svih Rusa, govornika ruskog jezika, i onih s povijesnim i kulturnim vezama s ruskom kulturom, jer se raspadom Sovjetskog Saveza značajan broj takvih ljudi našao u novonastalim nezavisnim državama“ (Bajt i Buzar, 2023: 25). Rusija razvija pojam „sunarodnjaka u inozemstvu“ kako bi se pobrinula za njihova prava, a paralelno i odvojeno razvija i koncept ruskog svijeta koji bi Rusiji trebao pomoći u sveruskoj pomirbi te bržoj integraciji u međunarodnu zajednicu. Nakon dolaska Vladimira Putina na vlast 2000. godine pojam ruskog svijeta doživljava transformacije te postaje temelj ruske vanjske politike prema „bliskom“ inozemstvu poprimajući imperijalne karakteristike. Važnu ulogu u jačanju takvih tendencija ima Ruska pravoslavna Crkva uz čiju podršku „ruske vlasti od 2000. počinju koristiti ideju ruskog svijeta za izgradnju jake centralističke i revizionističke države, s ciljem osiguranja statusa međunarodne velesile i regionalnog hegemonu“ (Bajt i Buzar, 2023: 26). Ruski svijet odnosno rusosfera nije ograničena samo na područje Rusije, već obuhvaća cijeli postsovjetski prostor, a posebnu važnost imaju Bjelorusija, Ukrajina i istočna Moldavija (Pridnjestrovlje). Govoreći o ruskom svijetu misli se na zasebnu rusku civilizaciju koja se osim teritorijalno može identificirati i vrijednosno i kulturološki. Rusija ističe kako osim želje ima i dužnost braniti prava i interese „sunarodnjaka u inozemstvu“ kada za to bude potrebe, a to uključuje i mogućnost vojne intervencije. Opravdanje za takav stav je tvrdnja kako je procesima dekomunizacije i derusifikacije „bliskog“ inozemstva ugrožen opstanak etničkih Rusa kao i rusofonog stanovništva. Putin raspad Sovjetskog Saveza naziva velikom geopolitičkom katastrofom odnosno najvećom geopolitičkom katastrofom 20. stoljeća u kojoj su milijuni Rusa ostali izvan ruskog teritorija. Te procese Putin je označio pojmom „epidemija dezintegracije“ čiji je lijek ruski svijet zamišljen kao pokušaj razvoja *grand strategy* u vanjskoj politici. Ono što ostavlja široke mogućnosti Rusiji za pritisak na susjedne države je nejasno određenje granice utjecaja te fluidnost pojma sunarodnjaka (Bajt i Buzar, 2023: 27-28). Nejasne definicije ostavljaju mogućnost interpretacije i djelovanja otvorenima za potrebe Kremlja. Stav koji je Rusija iskazala o mogućnosti opravdane vojne intervencije u ruskom svijetu pokazuje njenu ambiciju prema hegemonskom utjecaju. Rusija kontroliranjem susjedstva „nastoji vratiti nekadašnji prestiž i utjecaj kako bi se ponovno identificirala kao carstvo koje se može suprotstaviti zapadu,

a čiju će moć zapad poštovati ili se barem bojati njezina vojnog potencijala“ (Bajt i Buzar, 2023: 28). Zapad je identificiran kao glavni antagonist Kremlja u nastojanju suzbijanja epidemije dezintegracije. Varšavski ugovor je u razdoblju Hladnog rata štitio Sovjetski Savez od invazije Zapada, a u posthladnoratovskom okruženju zapadne institucije i savezi proširili su se na istok i okružili Rusiju. Rusija je izgubila dvostruki teritorijalni štit u obrani od Zapada, vanjski dio koji su činile potpisnice Varšavskog ugovora te unutarnji koji su činile bivše sovjetske republike. Rusija stoga ima cilj s državama na ruskim granicama ponovno uspostaviti štit kao zaštitu od Zapada, a ključ te strategije je ruski svijet (Bajt i Buzar, 2023: 28-29). Putin rusku vanjsku politiku okreće prema obnovi neprijateljstva sa Zapadom promovirajući stav kako su Rusija i ruski svijet žrtve zapadnjačke zavjere. Pritom spominje navodno obećanje koje je Zapad dao Gorbačovu u razdoblju ujedinjenja Njemačke, a to je da neće doći do širenja NATO-a prema istoku.

Najvažniji partner države u promoviranju tradicionalnih vrijednosti u Rusiji, ali i ruskom svijetu je Ruska pravoslavna Crkva (RPC) koja u zapadnom liberalizmu vidi najveću opasnost. RPC je najvažnija (ako ne i jedina) institucija koja može dati određeni sadržaj strateškom poimanju tradicionalnih vrijednosti. RPC nije samo jedan od najaktivnijih promotora ideje ruskog svijeta, već je uključen i u rad Zaklade za ruski svijet. Prema ruskoj državi i crkvenom narativu, ruski svijet se mora oduprijeti zapadnom liberalizmu i očuvati tradicionalne vrijednosti. Rusija samoproglashenu ulogu čuvara tradicionalnih vrijednosti koristi kao strategiju da u potpunosti vrati svoj status moći i tako stekne utjecaj u sferi svoga interesa. Upravo je stavljanje naglasaka na vlastite vrijednosti važan element ruskih nastojanja izgradnje autoriteta u moralnom smislu u međunarodnom sustavu. Rusija počinje naglašavati normativni aspekt svoje moći te svoje vrijednosti suprotstavlja moralnom stajalištu Zapada (Curanović, 2015: 16-17). Početkom 2000-ih, nakon što modernizacija i reforme društva nisu urodile plodom, započinje „rusko isticanje posebnosti i vlastitog puta moderniziranja društva u odnosu na zapad“ (Curanović i Leustan, 2015; preuzeto iz Bajt i Buzar, 2023: 33). Zapad postaje krivac za probleme naglog pada životnog standarda zbog nasilne gospodarske tranzicije. Društvo se počinje okretati prošlosti i tradiciji te se popularizira ideja o vođenju unutarnje i vanjske politike moralim vrijednostima koje „proizlaze iz pravoslavlja, iz čega ujedno proizlazi ideja da je Rusija dužna štititi te vrijednosti i čitav ruski svijet od loših izvanjskih, prvenstveno zapadnih utjecaja koji su doveli do raspada njezina imperija“ (Curanović i Leustan, 2015; preuzeto iz Bajt i Buzar, 2023: 34).

Prvi put pojam ruskog svijeta Putin spominje 2001. godine na skupu ruskih sunarodnjaka te iznosi svoje shvaćanje tog pojma. Prema Putinovom tumačenju ruski svijet čine: „milijuni ljudi koji govore, razmišljaju i osjećaju se ruski, a žive izvan granica Rusije“ (Budraitskis, 2022; preuzeto iz Bajt i Buzar, 2023: 31). Predsjedničkim dekretom Putin 2007. godine osniva Zakladu za ruski svijet koja dobiva ulogu povezivanja Rusije s ruskom dijasporom te zadatak promoviranja jezika i kulture u dijaspori i širem svijeta. Na sigurnosnoj konferenciji u Münchenu 2007. godine Putin se protivi unipolarnom globalnom poretku i kritizira širenje NATO-a gledajući na to kao na destabilizaciju Rusije. Budući da je ruska politika doživjela neuspjeh s Revolucijom ruža u Gruziji 2003. godine i Narančastom revolucijom u Ukrajini 2004./2005. godine od tada počinje mijenjati svoj smjer.

5. Rusija i Ukrajina – od suživota do rata

Rusi i Ukrajinici dijele zajedničku povijest te narative i sjećanja, ali važno je naglasiti da uz različita tumačenja između Rusa i Ukrajinaca postoje također različita tumačenja i unutar Rusije i Ukrajine. U Ukrajini su ruski i sovjetski narativ „duboko ukorijenjeni među stanovništvom u istočnim i južnim dijelovima zemlje, dok se nacionalni narativ koji podupiru Ukrajinici na zapadu i u središnjem dijelu zemlje u osnovi razlikuje od ruskog“ (Kappeler, 2014; preuzeto iz Lovrić, 2021: 72). U Rusiji postoje razlike između imperijalnih, nacionalnih i liberalnih sjećanja i narativa, ali u mnogo manjoj mjeri nego je to slučaj u Ukrajini. Tako većina Rusa dijeli nacionalno-imperijalni narativ.

Ukrajina je specifična jer više nego bilo koja druga država bivšeg Sovjetskog Saveza dijeli s Rusijom zajedničku povijest, kulturu i religiju. Obje države prisvajaju povijesnu srednjovjekovnu državu pod nazivom Kijevska Rus kao i povijesne osobe povezane s njom. Primjer je Vladimir Veliki kojeg Moskva danas smatra utemeljiteljem i ujedinjateljem „cijele Rusije“, dok ga Kijev smatra utemeljiteljem Ukrajine (Lovrić, 2021: 68). Rusija i Ukrajina tako su uključene u „rat sjećanja“ oko naslijeđa Kijevske Rusi. Nakon raspada Kijevske Rusi formirana su tri područja koja imaju sličnosti s današnjim istočnoslavenskim državama, Rusijom, Ukrajinom i Bjelorusijom. Ukrajina je bila uključena u poljsko-litavsku državnu uniju, a Moskovska kneževina se okrenula širenju na zapad predstavljajući se kao osloboditeljica ruskih zemalja te kao nasljednica Kijevske Rusi. Ukrajina je Perejaslavskim ugovorom 1654. stavljena pod rusku zaštitu što su Rusi protumačili kao ujedinjenje dviju zemalja. Od sredine 17. st. tako je veći dio Ukrajine postupno pripojen Rusiji, a na kraju 18. st. Ukrajina je izgubila autonomiju. Ukrajina se u carskom razdoblju Rusije nazivala Malorusija, a Ukrajinici i Bjelorusi, koji su smatrani etničkim Rusima, nazivani su Malorusima.

Ukrajina je tako u carskom razdoblju postala provincija kojoj je 1804. godine ukinut ukrajinski jezik u školama. Prema Rusiji ruski narod je zamišljen kao istočnoslavenski narod sastavljen od Velikorusa, Malorusa i Bjelorusa (Lovrić, 2021: 69-70).

Ukrajina je neovisnost proglasila 22. siječnja 1918. godine, ali ubrzo je postala dio SSSR-a u kojem je ruski nacionalni identitet postao dominantan. Neruski kulturni nacionalizam je smatran prijetnjom jedinstvu, a ruski nacionalizam jamcem opstanka. Državni vrh SSSR-a koristio je rusku kulturu u neruskim republikama kao instrument masovne mobilizacije te podrške režimu (Lovrić, 2021: 71). Republike Sovjetskog Saveza su bile *de jure* ravnopravne, ali ih je *de facto* kontrolirao Kremlj. Komunistička vlast je 1929. godine započela politiku kolektivizacije poljoprivrednog zemljišta, a 1932. godine je obvezna kvota ukrajinskog udjela u prinosu žita podignuta za 44 %. Provedba te politike naišla je na otpor u Ukrajini zbog snažnog osjećaja individualizma ukrajinskih farmera. Stoga ih režim etiketira kao kulake, buržoaske nacionaliste i kontrarevolucionare. Staljin je ukrajinske poljoprivrednike smatrao osnovom ukrajinskog nacionalnog pokreta i nositeljima tradicije, kulture i jezika te time i glavnom prijetnjom jedinstvu Sovjetskog Saveza (Hkv.hr, 2014). Paralelno s industrijalizacijom i kolektivizacijom sovjetski režim je provodio i kampanju protiv „nacionalističkih zastranjivanja“. Režim je provodio represiju nad Ukrajinskom autokefalnom pravoslavnom crkvom što je 1930. godine rezultiralo likvidacijom crkve te uhićenjem i progonstvom njezinog klera. Represivna politika sovjetskog režima desetkovala je redove intelektualaca, književnika i umjetnika. Tako je tijekom 1930-ih oko četiri petine ukrajinske kulturne elite potisnuto. Ukrajinizacija je zaustavljena krajem 1933. godine i tada započinje politika rusifikacije (Britannica, 2024).

Povodom obilježavanja 300. godišnjice „ujedinjenja“ Ukrajine s Rusijom 1954. godine Krim je izdvojen iz Rusije i priključen je Ukrajini. Nakon smjene Nikite Hruščova s vlasti 1964. godine vlast je „pokazala veću osjetljivost prema nerusima, a borbe za vlast u državnom vrhu omogućile su u Ukrajini kulturni preporod, veću samostalnost kijevske političke elite i nastanak disidentskog pokreta“ (Lovrić, 2021: 73). Politike Mihaila Gorbačova omogućile su da se u neruskim republikama otvoreno progovori o ekonomskim i nacionalnim problemima. Nacionalni preporod koji se javio u Ukrajini ušao je 1989. godine u fazu otvorene politizacije te su tako otvorena pitanja o „jeziku, kulturi i povijesti, oživljen je interes za religiju, a pojavile su se i nove teme povezane sa zaštitom okoliša i gospodarstvom“ (Lovrić, 2021: 74). Ukrajinski jezik prvi put postaje službenim jezikom 1989. godine donošenjem Zakona o jeziku. Parlamentarni izbori održavaju se 1990. godine, a u kolovozu 1991. godine Ukrajina

proglašava neovisnost koja je potvrđena na referendumu u prosincu iste godine. Čelnici Rusije, Bjelorusije i Ukrajine su na sastanku u prosincu 1991. godine dogovorili osnivanje Zajednice neovisnih država (ZND).

5.1. Rusija i Ukrajina nakon 1991.

Nakon proglašenja neovisnosti Ukrajina je vodila prozapadnu politiku naglašavajući da je europska, a ne euroazijska država. Rusija je ZND percipirala kao sredstvo regionalne integracije pa je bilo indicija oko stvaranja zajedničkog državljanstva, vojske pod jednim zapovjedništvom te čuvanja „vanjskih“ granica. Ukrajina je odbacila sve navedene prijedloge jer se bojala da to ne ugrozi njezin suverenitet. Najteži problem Ukrajine nakon stjecanja neovisnosti bila su pitanja Krima, Sevastopolja i Crnomorske flote koja su ujedno predstavljala i prijetnju miru u regiji. Krim je regija u kojoj etnički Rusi čine većinu i koja je 1991. godine dobila status autonomne republike. Stanovnici Krima su podržali neovisnost Ukrajine, ali ubrzo se javljaju zahtjevi za većom autonomijom te ideje o sjedinjenju s Rusijom. Posebno oštar spor između Rusije i Ukrajine bio je spor oko Crnomorske flote i grada Sevastopolja koji je bio baza flote. Sporazum je postignut 1997. godine kojim je Rusija „dobila većinu flote i pravo na korištenje infrastrukture u Sevastopolju na 20 godina uz novčanu naknadu“ (Lovrić, 2021: 76).

Prva krizna situacija u Ukrajini desila se 2004. godine za vrijeme trajanja predsjedničkih izbora. Jedan od glavnih kandidata bio je proruski orijentiran Viktor Janukovič kojeg je podupirao Putin, a njegov glavni protukandidat je bio Viktor Juščenko koji je za vrijeme kampanje otrovan. Vlasti su Janukoviča proglasile pobjednikom izbora, ali nezadovoljni građani koji su smatrali da je došlo do izborne prijevare tjednima su prosvjedovali. Događaj koji je postao poznat kao Narančasta revolucija rezultirao je poništavanjem rezultata izbora od strane Vrhovnog suda. Zatim je ponovljen drugi krug izbora nakon kojega je pobjedu odnio Juščenko (Lovrić, 2021: 76-77). Putin je odlučio kazniti Ukrajinu zbog instaliranja prozapadnog režima te je 2005. godine povisio cijene zemnog plina. Gazprom je tako povećao cijenu s 90 dolara na 230 dolara za 1000 metara kubičnih. To je dovelo do plinske krize u Europi jer je plinovod prolazio kroz Ukrajinu. U konačnici je kriza riješena kompromisom prema kojem bi se Ukrajina i dalje opskrbljivala plinom po cijeni od 90 dolara, ali samo preko tvrtke RosUkrEnergo čije bi gubitke u transakciji pokrio Gazprom prodajući plin Europi po tržišnim cijenama (Trapara, 2020: 182). Tako si je Rusija monopolom na energetsom tržištu zemnog plina, a time i mogućnošću manipulacije cijenama, osigurala učinkovit kanal utjecaja na ukrajinsko gospodarstvo i politiku. Energetska ovisnost o Rusiji te stalne političke krize

spriječavale su pristaše članstva Ukrajine u NATO-u da odlučnije krenu tim putem. Nakon što je Ukrajina 2010. godine produžila Rusiji najam luke Sevastopolj do 2042. godine u zamjenu za nižu cijenu ruskog prirodnog plina te nakon što je odustala od pridruživanja NATO-u dolazi do poboljšanja odnosa.

5.2. Ukrajinska kriza 2014.

Na predsjedničkim izborima u Ukrajini 2010. godine izabran je Viktor Janukovič koji vodi prorusku politiku i manevrira između EU i Rusije. Rusija je vršila pritisak na Ukrajinu prvo joj pokazavši, u obliku trgovinskih prepreka, što može očekivati ako odabere EU, a zatim kasnije u obliku paketa pomoći, što će dobiti ako donese „pravi“ izbor i izabere Rusiju. Ukrajina se pod vodstvom Janukoviča odlučuje za očuvanje gospodarskih odnosa s Rusijom što je rezultiralo odbijanjem potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju s EU (Đipalo, 2015: 76). Ta odluka dovela je do prosvjeda proeuropski i zapadno orijentiranih Ukrajinaca iz zapadne Ukrajine koji su zahtijevali ostavku predsjednika Janukoviča. Na površinu je tako došla podijeljenost unutar same zemlje između istoka i zapada. Intenzitet i opseg prosvjeda se povećao u prosincu 2013. godine i siječnju 2014. godine te doveo do prvih žrtava. Kako bi smirio situaciju Putin „nudi Ukrajini dodatne gospodarske povlastice u obliku nižih cijena plina i otplate ukrajinskog duga“ (Đipalo, 2015: 77). U veljači nasilje dostiže vrhunac nakon čega Janukovič potpisuje sporazum s vođama opozicije nakon kojeg dolazi donekle do suzbijanja vala nasilja. Parlament 22. veljače 2014. godine izglasava smjenu predsjednika Janukoviča i imenuje privremenog predsjednika do predsjedničkih izbora u svibnju iste godine. U istom se periodu na Krimu pojavljuju naoružane osobe koje zauzimaju ključne zgrade te neidentificirani pripadnici oružanih snaga za koje se u medijima tvrdi da su ruski vojnici (Đipalo, 2015: 77).

Ruski parlament 1. ožujka 2014. godine odobrava Putinu upotrebu sile u Ukrajini radi zaštite ruskih interesa. Krimski parlament „raspisuje referendum o pripojenju Krima Rusiji, koji se i održava 16. ožujka s rezultatom od 97 % danih glasova za“ (Đipalo, 2015: 77). Nakon dva dana Putin potpisuje zakon kojim se Krim pripaja Rusiji nakon čega ukrajinske vojne jedinice napuštaju Krim. Proruski rusofoni prosvjednici u istočnoj i južnoj Ukrajini počinju se masovno okupljati i tražiti regionalnu autonomiju kao i prava za ruski jezik. Pojavljuju se i militantne skupine te zauzimaju službene zgrade također tražeći referendum o neovisnosti. U travnju 2014. godine u Ženevi Rusija, Ukrajina, SAD i EU se sporazumijevaju o „koracima za ublažavanje krize u istočnoj Ukrajini, iako se sukobi na terenu nastavljaju, dok dvije strane, ukrajinska i prorуска, optužuju jedna drugu za kršenje dogovora“ (Đipalo, 2015: 78). Militanti u regijama Donjeck i Lugansk početkom svibnja 2014. godine održavaju referendume i

proglašavaju vlastite republike neovisne od Kijeva. Ruski parlament u lipnju 2014. godine ukida rezoluciju koja je omogućila upotrebu ruskih snaga u Ukrajini.

Iz ruske perspektive Ukrajina je postala zemlja predvođena koalicijom prozapadnih elita u Kijevu te antiruskih zapadnih ukrajinskih nacionalista. Iz perspektive Kremlja to je predstavljalo opasnost da se suzbije ruski jezik, kultura i identitet unutar Ukrajine. Rusija je tako započela s proaktivnim pristupom koji je imao dva cilja. Prvi cilj je bio vratiti Krim pod kontrolu Rusije što je i učinjeno pomoću ruskih specijalnih snaga (Trenin, 2014: 6). Drugi cilj je bio spriječiti potpunu dominaciju Kijeva i zapadne Ukrajine zemljom te tako onemogućiti približavanje NATO-u. Putin je u svom govoru u ožujku 2014. godine u parlamentu opisao Ruse i Ukrajince kao jedan narod te najavio aneksiju Krima. I kasnijih se godina vraćao na temu povezanosti Rusa i Ukrajinaca kao npr. u eseju iz 2021. godine pod nazivom O povijesnom jedinstvu Rusa i Ukrajinaca (Mankoff, 2022: 2). U tom eseju Putin iznosi dokaze koji potvrđuju „da su Rusi i Ukrajinci zapravo jedan narod i kako je potpuna suverenost Ukrajine moguća samo s Rusijom, jer se radi o jednom narodu“ (Kuzio, 2022; preuzeto iz Bajat i Buzar, 2023: 36). Govoreći o akterima u Ukrajini, oni koji slijede Moskvu proglašeni su slobodnima, a oni koji nastoje biti slobodni oni su proglašeni marionetama. Aneksija Krima je za Rusiju ispravljanje nepravde koja se desila nakon raspada Sovjetskog Saveza, a ne agresija na teritorij i suverenitet druge države. Putin u govoru pred Federalnom skupštinom povodom aneksije „koristi caristički termin Novorossija (Nova Rusija) da bi se referirao na područja juga i istoka Ukrajine, čime dodatno želi naglasiti rusko pravo na ta područja“ (Bajat i Buzar, 2023: 37).

5.3. Rat u Ukrajini (2022. –)

Vladimir Putin je 21. veljače 2022. godine održao govor u kojem je izložio popis pritužbi koje predstavljaju opravdanje za invaziju na Ukrajinu koja se u ruskom narativu naziva „specijalna vojna operacija“. Putin je u svom govoru istaknuo kako je potrebno donijeti odluku o priznanju neovisnosti i suvereniteta Donjecka i Luganska pozivajući Federalnu skupštinu da tu odluku podrži. Što se tiče Ukrajine Putin je u govoru istaknuo kako je modernu Ukrajinu u cijelosti stvorila komunistička Rusija te da nikad nije imala tradiciju istinske državnosti. Također je naglasio da je Ukrajina od svoje neovisnosti počela graditi državnost na negiranju svega što je spaja s Rusijom tj. da je pokušala iskriviti svijest i pamćenje milijuna ljudi koji žive u Ukrajini. Ukrajinsko pridruživanje NATO-u predstavljalo bi izravnu prijetnju sigurnosti Rusije. Moskva je vodila politiku prema Ukrajini, ali i Bjelorusiji temeljenu na pretpostavci da su njihovi nacionalni identiteti umjetni i krhki. Putin je naglašavao narativ o stranim neprijateljima koji

promoviraju ukrajinski i bjeloruski identitet kao dio geopolitičke borbe protiv Rusije. Ideja rusko-ukrajinsko-bjeloruskog jedinstva kojoj Putin i druge elite daju veliki značaj sugerira da Moskva ima mnogo šire ambicije od sprječavanja ukrajinskog članstva u NATO-u. Radi se zapravo o ruskoj težnji da politički, vojno i ekonomski dominira Ukrajinom (Mankoff, 2022: 1).

Ruske elite predane su ideji sveruskog naroda, sastavljenog od Velikorusa, Malorusa i Bjelorusa, i vjeruju da suparničke sile Zapada namjerno promiču ukrajinski i bjeloruski nacionalizam kao geopolitičko oruđe za slabljenje Rusije. Putin i ostale elite tvrde da su ukrajinske vlade nakon 2014. godine provodile politiku čišćenja ruskog utjecaja pod vodstvom stranih sponzora (Mankoff, 2022: 3-4). Putin optužuje NATO i EU navodeći da „manipuliraju ukrajinskim nacionalnim osjećajima kao dio vlastitog geopolitičkog natjecanja s Rusijom“ (Mankoff, 2022: 4). Odnosno trude se odvratiti Ukrajinu od njezinog identiteta i svrstavanja s Rusijom. Ti stavovi su oblikovali uvjerenje Kremlja da će Ukrajinci dočekati ruske snage kao osloboditelje nakon uklanjanja „fašističke hunte“ u Kijevu.

Putin 22. veljače 2022. priznaje neovisnost samoproglašanih republika Donjeck i Lugansk, a dva dana kasnije, 24. veljače 2022. godine, pod izgovorom njihove zaštite započinje „specijalnu vojnu operaciju“. Odgovor ukrajinskog predsjednika Zelenskog bio je da Ukrajinci žele mir, ali da će braniti Ukrajinu. Ruski cilj je pretvoriti Ukrajinu u novu Bjelorusiju odnosno u „državu koja ima pravo na formalnu neovisnost i ime matičnog naroda samo pod uvjetom čvrste uklopljenosti u sferu utjecaja Rusije i prihvaćanja službenog ruskog tumačenja povijesti o nekad jedinstvenom narodu koji je razdijeljen djelovanjem vanjskih sila i domaćih kolaboracionista“ (Kuzio, 2022; preuzeto iz Trapara, 2022: 520). Invazija na Ukrajinu posljednji je korak Rusije u nastojanju ostvarivanja ideje ruskog svijeta jer „Bjelorusija je de facto ruska provincija, a Ukrajina je preostali komad koji nedostaje kako bi se ostvarilo navodno jedinstvo ruskog naroda koji je nasilno razjedinjen“ (Bajat i Buzar, 2023: 38). Ukoliko bi vojna kampanja uspjela pretvorila bi Ukrajinu u drugu Bjelorusiju, a Rusiju u imperij te bi to ostalim zemljama ruskog susjedstva bilo upozorenje o posljedicama izbora drugačijeg puta od onog kojeg zagovara Rusija.

6. Zaključak

Rusija je raspadom Sovjetskog Saveza pretrpjela teritorijalne, demografske, gospodarske, političke i vojno-strateške gubitke i izgubila utjecaj supersile. Ono čemu je Rusija težila u posthladnoratovskom razdoblju je obnova svoje moći i povratak na globalnu scenu. U razdoblju kada se NATO širio na istok 1990-ih i početkom 2000-ih Rusija je i dalje bila preslaba da bi mogla poduzeti korake koji bi to spriječili. Dolaskom Vladimira Putina 2000. godine u Kremlj započinje razdoblje ponovnog uzdizanja Rusije i jačanje njezinog utjecaja na zemlje regije. Rusija je koristila svoj energetske potencijal te strategiju podupiranja proruskih snaga kako bi stekla politički i gospodarski utjecaj u zemljama regije i time ih približila Moskvi. Zemlje koje su ostale izvan euroatlantskih institucija – Ukrajina, Bjelorusija i Moldavija ključne su za Rusiju koja putem narativa o ruskom svijetu opravdava svoje intervencije. Režim u Moskvi uz podršku Ruske pravoslavne Crkve kreira narativ o ruskom svijetu u bližem inozemstvu Rusije kojeg je ona dužna braniti. Kao problem se detektira „epidemija dezintegracije“, a kao glavni antagonist Kremlju u borbi protiv dezintegracije navodi se Zapad. Rusija je „s invazijom Gruzije 2008., aneksijom Krima 2014. i posljedičnim osnivanjem separatističkih republika u ukrajinskom Donbasu, kao i invazijom na Ukrajinu 2022. pokazala da je spremna boriti se za „sunarodnjake u inozemstvu” i krajnjim sredstvima“ (Polegkyi i Bushuyev, 2022; preuzeto iz Bajt i Buzar, 2023: 32).

Pitanje iz uvoda je trebaju li se ostale države bivše članice Sovjetskog Saveza preventivno osigurati od budućeg napada Rusije? Moldavija, Bjelorusija, države Kavkaza i Srednje Azije mogle bi biti u opasnosti ovisno o tome kako će se riješiti situacija s Ukrajinom. Rusija je već pokazala kako ne preza od toga da stvarno intervenira vojno ako to postane nužno kako bi se proveli njezini ciljevi. Ukrajina je potencijalno primjer obrasca onoga što čeka sve ostale države koje Rusija smatra svojom sferom utjecaja ako se okrenu od Rusije i izaberu Zapad. Rusija bi potencijalno mogla pripojiti gruzijske pokrajine Abhaziju i Južnu Osetiju legitimirajući odluku referendumom kao što je bio slučaj s Krimom. Izravna vojna intervencija na Ukrajinu u veljači 2022. godine samo je potvrda Putinovih imperijalnih težnji o ponovnoj dominaciji Rusije koja će ponovno okupiti sve Ruse u jednu državu.

7. Literatura

Bajt, Marko Boris i Buzar, Stipe (2023) Ruski svijet kao moralna zajednica i vanjskopolitička doktrina. *Međunarodne studije* 23(1): 25-42.

Boban, Davor (2009) Vladimir Putin: politička institucija sui generis. *Međunarodne studije* 9(4): 18-38.

Boban, Davor (2011) Povratak Rusije na svjetsku pozornicu. *Političke analize* 2(7): 14-19.

Boban, Davor i Cipek, Tihomir (2017) *Politički sustav Rusije*. Zagreb: Plejada, Sarajevo: University Press.

Britannica (2024) The famine of 1932–33 (Holodomor). <https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-famine-of-1932-33-Holodomor> Pristupljeno 22. lipnja 2024.

Cipek, Tihomir (2018) Ruske politike povijesti i Oktobarska revolucija. *Politička misao* 55(3): 129-145.

Curanović, Alicja (2015) The Guardians of Traditional Values: Russia and the Russian Orthodox Church in the Quest for Status. [file:///C:/Users/Ivan%20Dubravec/Downloads/The Guardians of Traditional Values Russ %20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ivan%20Dubravec/Downloads/The%20Guardians%20of%20Traditional%20Values%20Russ%20(1).pdf) Pristupljeno 22. lipnja 2024.

Đipalo, Sabina (2015) Pravedni rat – osvrt na staru doktrinu u suvremeno doba i slučaj ruske intervencije u Ukrajini 2014. godine. *Zagrebačka pravna revija* 4(1): 65-90.

Golijan, Dragan i Popović, Danijela (2013) Oporavak Rusije i njen povratak na globalnu scenu. *Svarog* 1: 141-155.

Kuko, Siniša i Kurečić, Petar (2014) Međuprostor EU-a, NATO-a i Rusije kao Rusosfera. *Politička misao* 51(2): 7-28.

Hkv.hr (2014) Gladomor u Ukrajini 1932.-1933. <https://www.hkv.hr/izdvojeno/komentari/dvidmarovic/16876-d-vidmarovic-gladomor-u-ukrajini-1932-1933-prilog-povijesti-genocida.html> Pristupljeno 23. lipnja 2024.

Lovrić, Ana (2021) Rusko-ukrajinski odnosi: od suživota u totalitarizmu do rata. *Polemos* 24(49): 67-86.

Mankoff, Jeffrey (2022) Russia's war in Ukraine: Identity, history, and conflict. <https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs->

public/publication/220422_Mankoff_RussiaWar_Ukraine.pdf?VersionId=tGhbfT.eyo9DdEsYZPaTWbTZUtGz9o2_Pristupljeno 19. lipnja 2024.

Svarin, David (2016) The construction of 'geopolitical spaces' in Russian foreign policy discourse before and after the Ukraine crisis. *Journal of Eurasian Studies* 7(2): 129-140.

Trapara, Vladimir (2020) *Ratovi Rusije 1999-2019*. Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu.

Trapara, Vladimir (2022) Perspektive odnosa Rusije i SAD u svetlu rata u Ukrajini: „obuzdavanje 2“. *Međunarodni problemi* 74(4): 505-529.

Trenin, Dmitri (2014) *The Ukraine crisis and the resumption of great-power rivalry*. Moskva: Carnegie Moscow Center.

Tsygankov, Andrei P. i Tsygankov, Pavel A. (2010) National ideology and IR theory: Three incarnations of the 'Russian idea'. *European Journal of International Relations* 16(4): 663-686.

Volovoj, Vadim (2017) How the west lost Moldova to Russia. *Ante Portas—Studia nad Bezpieczeństwem* 1(8): 47-59.